

אלטרנטיבות למדיניות-החוץ הישראלית בפתחה של שנת בחירות

סיכום הכנס השנתי של מכון מיתוים לשנת 2018

ינואר 2019

הכנס השנתי השני של מכון מיתוים נערך בתל אביב ב-30 בדצמבר 2018, בשיתוף קרן פרידריך אברט. הכנס הדגיש את האפשרויות החלופיות לניהול מדיניות-החוץ של ישראל בפתחה של שנת הבחירות. צוותי חשיבה שפעלו בשנים האחרונות במכון מיתוים גיבשו עקרונות מנחים למדיניות-חוץ ישראלית חדשה – מדיניות-חוץ תומכת-שלום, רב-אזורית, עם הפנים לעולם, מודרנית ומכלילה. הכנס ביקש לפרוט עקרונות מנחים אלו לתחומים וכיווני עשייה קונקרטיים, ולבחון מדוע צריך ואיך ניתן לחזק את מערך החוץ הישראלי, להעמיק ולשפר קשרים במזרח התיכון ובאירופה, ולקדם שלום ישראלי-פלסטיני. סדרה של דוברים הציגו חלופות לניהול מדיניות-החוץ הישראלית במגוון תחומים, והצביעו על הפוטנציאל החיובי הטמון בשינוי המדיניות. הכנס הצביע על ההכרח להציע אלטרנטיבות ולהרחיב את מעגד האפשרויות וההזדמנויות הטמונות בניהול מדיניות-החוץ, ובכך לשפר את מעמדה ותפקודה של ישראל באזורים הסמוכים לה ובמשפחת העמים כולה. הכנס נערך בהנחיית ניצן הורוביץ ומירב כהנא-דגן, ונשאו בו דברים ד"ר נמרוד גורן, ד"ר רונן הופמן, זהבה גלאון, יוחנן פלסנר, ח"כ עפר שלח, ד"ר מאיה שיאון-צדקיהו, זוהיר בהלול, פרופ אלי פודה, עינת לוי וח"כ מרב מיכאלי. ניתן [לצפות בכנס](#) המלא בערוץ היוטיוב של מכון מיתוים.

מדוע דרושות אלטרנטיבות למדיניות-החוץ הישראלית?

ד"ר נמרוד גורן, ראש מכון מיתוים

ד"ר נמרוד גורן פתח את הכנס בהצגת הצורך החיוני בהצגת אלטרנטיבות למדיניות-החוץ הישראלית. גורן ציין כי על אף המצב המדיני המורכב של ישראל בזירות חוץ רבות, השיח הציבורי והפוליטי הישראלי דל באלטרנטיבות ובדיון בתחומי התוכן, האסטרטגיה והיישום של מדיניות-החוץ הישראלית. לדבריו, עובדה זו נובעת מהיעדר תפיסת מדיניות-חוץ לאומית סדורה המציבה מטרות ויעדים ברורים מולם ניתן להציב חלופות, משיקולים פוליטיים פנימיים בגינם האופוזיציה אינה מבקרת מספיק את תוכן מדיניות-החוץ של הממשלה אלא מתמקדת בביקורת על סגנון ההתנהלות, ומתפיסה שבסך הכול מי שמובילים את מדיניות-החוץ הישראלית היום, ונתניהו בראשם, מגיעים להישגים, ולכן אין צורך בהצגת אלטרנטיבות.

גורן הדגיש כי מצב מערך החוץ ומדיניות-החוץ של ישראל אינו טוב בהכרח, ויכול להיות טוב בהרבה. הוא ציין את הדומיננטיות של השיח והדרג הביטחוני בישראל, שבאה על חשבון הזווית המדינית והדיפלומטית בקידום הביטחון הלאומי, כאשר האתגרים העומדים בפני ישראל הם יותר ויותר מדיניים. הוא הצביע גם על הבעייתיות שבחולשתו והחלשתו של משרד החוץ, ושבהתקרבות ישראל למשטרים אנטי-ליברלים שמרחיקה את ישראל ממועדון המדינות הדמוקרטיות ושמייצרת משבר עם קהילות יהודיות ליברליות בארה"ב ובאירופה.

לדבריו של גורן, יש הכרח להציג אלטרנטיבות למדיניות-החוץ העכשווית אשר מובילה לקיפאון בתהליך השלום והתרחקות מפתרון שתי המדינות, מבקשת לשמר את הפיצול הפלסטיני בין הגדה המערבית לרצועת עזה, מתעלמת מיוזמת השלום הערבית ומההצעה האירופית לשותפות מיוחדת, תוקפת ומחלישה את האיחוד האירופי, מגדירה ביקורת על ההתנחלויות כהתקפה על ישראל וכאנטישמיות, והופכת את ישראל לנושא שנוי במחלוקת מפלגתית בפוליטיקה הפנים-אמריקאית. מדיניות-החוץ של ישראל יכולה וצריכה להיראות אחרת. לדבריו, ניתן וצריך לחזק את מערך החוץ הישראלי, להעמיק ולשפר קשרים במזרח התיכון ובאירופה, ולקדם שלום ישראלי-פלסטיני.

להכיר בחשיבות תחום יחסי החוץ לחוסנה של מדינת ישראל ניצן הורוביץ, עיתונאי, פרשן לעניינים בינלאומיים ועמית מדיניות במכון מיתווים

ניצן הורוביץ הדגיש כי מערך חוץ חזק ומשמעותי הוא נדבך מרכזי בהתנהלותן של מדינות מובילות בעולם, אולם הוא אינו קיים. לדבריו, בישראל השיח הביטחוני מקבל קדימות, ויותר מכך התבססה תפיסה מוטעית כאילו "כל העולם נגדנו" (טענה שעצם קיום המדינה מהווה הוכחה ניצחת למופרכותה). לעובדות אלו יש לטענתו השלכות מרחיקות לכת על מדיניות-החוץ הישראלית אשר נמנעת מהשתלבות בענייני העולם, אינה עוסקת בסוגיות בינלאומיות, וממשיכה לתפוס כל ביקורת מבחוץ כאיום קיומי. הורוביץ הזכיר כיצד המרחב הדמוקרטי המצטמצם בתוך ישראל, משפיע על יחסי החוץ שלה. לדבריו, המאבק בחרם ובדה-לגיטימציה, המשבר עם יהדות התפוצות, הפניית העורף לערכים הדמוקרטיים, וחוסר היכולת להתמודד עם ביקורת של מדינות דמוקרטיות ידידותיות, הן סוגיות חוץ, שנובעות ומשפיעות על מגמות ומהלכים של מדיניות פנים. לפיכך, העיסוק במדיניות-החוץ של ישראל רלבנטי לא רק לדיפלומטים ולמומחים, אלא לכל מי שדמותה ואופייה של החברה הישראלית יקר לליבו. על מנת להביא לשינוי במדיניות-החוץ הישראלית, יש הכרח גם לשנות את המגמות וההליכים המתרחשים בתוך ישראל, ולא רק את יחסייה עם שכניה.

לחזק את משרד החוץ ואת מעמד הדיפלומטיה

ד"ר רונן הופמן, המרכז הבינתחומי הרצליה; לשעבר חבר כנסת מטעם יש עתיד

ד"ר רונן הופמן הדגיש בדבריו את מרכזיותה של מדיניות-החוץ לביטחונה הקיומי של ישראל. הוא יצא נגד הדומיננטיות של השיח הביטחוני והאדישות הציבורית להיעדרה של מדיניות-חוץ ישראלית סדורה, וציין שהוא רואה בכך כשל תפיסתי ותרבותי עמוק. מתוך חשיבותו של נושא מדיניות-החוץ, יש לדבריו לוודא שהקול הדיפלומטי והמדיני יישמע סביב שולחן מקבלי ההחלטות – וכעת זה לא המצב. לשיטתו של הופמן, יש לבנות מערך חוץ חזק המסוגל להתמודד עם האתגרים הרבים הניצבים בפני המדינה. יש לעגן בחקיקה את סמכויותיו של משרד החוץ, אשר כיום הוא מוחלש בכוונת מכון; לזהות ולפעול גם מול זירות ההשפעה העדכניות לדיפלומטיה המודרנית, שהן אינן רק מדינות וכוללות בין היתר ארגונים דתיים, רשתות חברתיות ותאגידים; לראות במש"ב (הסוכנות הישראלית לסיוע ושיתוף פעולה בינלאומי, שפועלת במסגרת משרד החוץ) את חוד החנית של הדיפלומטיה הציבורית הישראלית; להגדיל את היקף סיוע החוץ שמעניקה ישראל; להעביר את מנהל סחר החוץ ממשרד הכלכלה ולהכפיפו למשרד החוץ; להקים יחידות נוספות במטה משרד החוץ בירושלים, כגון יחידה לניהול משא ומתן דיפלומטי; לבסס את ניהול מדיניות החוץ על מערכות מידע חדשניות ודינמיות יותר; להקצות למשרד החוץ תקציבים משמעותיים הרבה יותר; ולהסדיר את הממשק בין משרד החוץ לבין המערכות והגופים האחרים להם נגיעה למדיניות החוץ הישראלית. הופמן טען כי מלבד חיזוק משרד החוץ, יש לחזק את העשייה המדינית גם בזירות נוספות וחשובות, כמו הזירה הפרלמנטרית שבה מתקיימת עשייה מדינית (כולל עם חברי פרלמנט ממדינות אחרות) ומתבצעת חקיקה בעלת השלכות מדיניות.

להדגיש את המרכיב הדמוקרטי ביחסי החוץ של ישראל

יוחנן פלסנר, נשיא המכון הישראלי לדמוקרטיה

יוחנן פלסנר ציין כי ישנו משבר דמוקרטי עולמי. הדבר בא לידי ביטוי בכך שכ-25 מדינות שהיו דמוקרטיות בעבר, כבר אינן כאלה; שבמדינות אוטוריטריות השלטון הריכוזי מתחזק; ושאיפילו במדינות שהן כן דמוקרטיות יש עליה של פופוליזם ונסיגה מערכים דמוקרטיים-ליברליים. מערכת יחסי החוץ העולמיים נבנתה על עקרונות דמוקרטיים ליברליים, המוסדות הבינלאומיים נבנו על ערכים אלו, וכעת יש משבר. זהו הרקע שלפיו יש לבחון גם את המרכיב הדמוקרטי ביחסי החוץ של ישראל, תוך הבנה כי ישראל אינה מעצמת-על המעצבת את הסדר העולמי, אך היא מושפעת ממנו.

מקומם של ערכים דמוקרטיים בניהול יחסי החוץ נסוג בפני תפיסה ריאליסטית יותר, והמרכיב הערכי משחק תפקיד פחות משמעותי. האליטות המשכילות והמקצועיות משחקות תפקיד פחות משמעותי בעיצוב מדיניות-החוץ אשר מושפעת יותר ויותר מהשיח הציבורי הכללי ומהחלטות עצמאיות של המנהיגים. במציאות זו, לכאורה, המרכיב הדמוקרטי גם פחות חשוב עבור יחסי החוץ של ישראל. הדבר יכול לבוא לידי ביטוי בלחץ בינלאומי מופחת על ישראל בגין פעילותה הלא-דמוקרטית בשטחים, ולהשאיר את הסוגיה הזו להכרעה פנימית בלבד, ללא מעורבות מדינית משמעותית מבחוץ. אולם, חשוב לזכור כי מדיניות-החוץ הישראלית נשענת בראש וראשונה על יחסי ישראל עם מדינות המערב הדמוקרטיות, והמרכיב הדמוקרטי מהווה את

הגשר אל מדינות אלו (ובראשן ארה"ב) ואל הקהילה היהודית בארה"ב. אם מדינת ישראל לא תיתפס כבעלת ברית דמוקרטית במובן המהותי, הדבר יהווה סכנה ממשית על עתיד היחסים המיוחדים עם ארה"ב וההקשרים האסטרטגיים עם יהדות ארה"ב, שמהווים ערובה קיומית כמעט למדינת ישראל.

להכיר בלגיטימיות של ביקורת על מדיניות ישראל כלפי הפלסטינים זהבה גלאון, לשעבר יושבת ראש מרצ וחברת כנסת מטעמה

זהבה גלאון העמידה את המשך הכיבוש, השליטה הצבאית בפלסטינים ובניית ההתנחלויות כסוגיה המרכזית המשפיעה על אופייה של מדינת ישראל ומעמדה בעולם. היא תיארה כיצד ממשלת נתניהו נמנעת מקיום דיון ענייני בנושא פתרון הסוגיה הפלסטינית – האם תהיינה שתי מדינות או אחת? האם המדינה הפלסטינית תהיה דמוקרטית? – ומתמקדת במניעת כל ביקורת על מדיניותה כלפי הפלסטינים. הממשלה עושה זאת על ידי דה-לגיטימציה לעצם הביקורת, ובכך היא מחלקת את הציבור הישראלי על פי מדד הנאמנות לכיבוש ומתארת את המתנגדים לכיבוש כבוגדים. היא פועלת לפגוע בלגיטימיות של פעילי חברה אזרחית שמצויים בקשר עם גורמים בחוץ לארץ, ובלגיטימיות של התערבות בינלאומית בענייניה הפנימיים, כל עוד קולות אלו מבקרים את מדיניותה של ישראל. זהו מהלך מהותי המבטא שינוי משטרי פנימי, שמנוגד לרעיון של דמוקרטיה ליברלית ומחובר למשטרים התוקפים ארגוני חברה אזרחית ומתנגדים לזכויות אדם בסיסיות. ממשלת ישראל, על מנת לתחזק את מדיניות ישראל בשטחים ולהדוף ביקורת כלפיה, תוקפת את מי שעשוי להתנגד למדיניותה כלפי הפלסטינים מקרב שומרי הסף, התקשורת, האקדמיה, עולם התרבות, וארגוני השלום וזכויות האדם. נכס ההסברה הגדול ביותר של ישראל – היותה דמוקרטית – הפך להיות לא-רלוונטי כמעט. עצם הצגת אלטרנטיבה למדיניות-החוץ של ישראל הופכת לאקט פנימי של התנגדות למהלכי הריס הדמוקרטיה בישראל. צריך לצאת חוצץ נגד הבריתות שממשלת ישראל כורתת עם כל מי שמוכן לא לבקר את מדיניות ישראל כלפי הפלסטינים או מוכן להעביר את השגרירות לירושלים, גם אם הוא טיפוס מפוקפק או עריץ. האלטרנטיבה הברורה ביותר למדיניות-החוץ הנוכחית של ישראל הן הטענות שהכיבוש הוא לא ישראל, שסכסוך הדמים אינו כאן כדי להישאר, ושישראל יכולה להיות מדינה דמוקרטית ומתוקנת שנהנית מיחסי חוץ נורמליים.

לפתור את המשבר עם יהדות התפוצות

נדב תמיר, לשעבר דיפלומט ויועץ מדיני לנשיא שמעון פרס; חבר ועד מנהל במכון מיתווים

נדב תמיר ציין כי הפער ההולך וגדל בין ישראל ויהדות העולם הוא סוגיה אסטרטגית מרכזית, שקשורה לבסיס ההגדרה העצמית שלנו ושמאיימת על עצם קיומה של ישראל כמדינת הלאום הדמוקרטית של העם היהודי. תמיר הדגיש כי הפער בין ישראל ליהדות העולם נשען על המגמות האנטי-ליברליות בישראל, ועל כך שלאורך שנים ארוכות הישראלים וישראל ראו ביהדות העולם כלי אינסטרומנטלי המספק תמיכה כספית, פעילות שתדלנית, או פוטנציאל לעלייה. בנוסף, לדבריו, אי אפשר לבסס יחסים של "עמיות יהודית" כאשר אנו מתייחסים אל חברי הזרמים הליברליים, שמהווים את הרוב הגדול של העם היהודי, כיהודים סוג ב'. מדינת ישראל צריכה להפוך למקום מכיל שמקבל כל יהודי באשר הוא, ולהפסיק את המונופול החרדי על החלטות שמשפיעות על יחסי ישראל-תפוצות. גם הגישה שרואה בדעות הפוליטיות של יהדות העולם מבחן אם הם בני ברית או לא, גורמת לישראל להיות גורם מפריד במקום גורם מאחד, שכן באופן טבעי לכל אחד מאתנו דעות פוליטיות שונות. עלינו להיות פתוחים לביקורת ולחבק גם את אלו בעם היהודי שלא מסכימים עם עמדותיה של ממשלתנו. עלינו לשנות את כל פרדיגמת היחסים בין ישראל לתפוצות. שינוי זה דורש פעולה לחיבור בין אנשים, ובעיקר בין אלו שבצד הליברלי של הספקטרום, על ידי פרויקטים של עשייה משותפת ל"תיקון עולם". זהו ערך שמחבר את יהודי העולם בינם פנימה ועם שאר העולם, ויכול להיות אטרקטיבי גם עבור הדור הצעיר. עלינו לייצר גם פרויקט לאומי של "תגלית הפוכה", שבו כל תלמיד תיכון בישראל יצטרף לקהילה יהודית במקום כלשהוא בעולם לשבוע או שניים ויתחבר אליהם באופן בלתי אמצעי. עם כל החשיבות לכך שתלמידי תיכון בארץ מבקרים בפולין כדי להבין את הטראומה הלאומית שלנו, חשוב לא פחות שייפגשו עם יהודים חיים. לטובת העתיד המשותף שלנו, אלו החיים חשובים לא פחות ממורשתם של אלו המתים.

להפוך סוגיות חוץ לחלק מרכזי מתפיסת הביטחון הלאומי של ישראל ח"כ עפר שלח, יו"ר סיעת יש עתיד וחבר ועדת החוץ והביטחון

ח"כ עפר שלח התמקד בדבריו בצורך לגבש תפיסת ביטחון לאומי למדינת ישראל, שחסרונה מורגש. לדבריו, הסינרגיה בין המעשה המדיני והביטחוני צריכה לשמש אבן יסוד בתפיסה שכזו, ואין זה כך כעת. להמחשה, ציין כיצד כ-95 אחוזים מפעולתה של ועדת החוץ והביטחון מוקדשים לתחום הביטחון וכ-5 אחוזים בלבד לתחום החוץ. הוא הדגיש כי בעת הנוכחית הפעולות הצבאיות והמדיניות מתרחשות בד בבד ומשרתות זו את זו, בניגוד לעבר בו החלה העשייה המדינית רק לקראת סופם של מבצעים צבאיים. לשם כך, יש לדבריו הכרח במערך חוץ חזק, שמעמדו הציבורי ותפקידו סביב שולחן מקבלי ההחלטות מובטח, ושנתפס כחלק מהותי ממערך הביטחון הלאומי. זה, כמובן, רחוק מאוד מהמצב היום, בו מערך החוץ מוחלש ומדוכא. לדבריו, ניתן לשפר את המצב על ידי קידום חוק מערך החוץ. אבן יסוד נוספת בתפיסת הביטחון הלאומי, אליה התייחס שלח, היא הקשר בין ישראל ויהודי התפוצות. הקשר הזה אינו צריך להיות מבוסס על רקע על שיקולים פרקטיים, אלא להישען על היותה של ישראל בהגדרתה מדינת הלאום של העם היהודי, המחויבת לשלום ולרווחתם של כלל היהודים בעולם. ולכן, אם מדינת ישראל פוגעת בקשר בינה ובין התפוצות, היא למעשה פוגעת בביטחון הלאומי שלה. האינטרסים והעמדות של הקהילות היהודיות בעולם צריכים להיות משוקללים אף הם במדיניות הישראלית. לבסוף, נוכח המציאות הגיאופוליטית החדשה שהתגבשה במזרח התיכון מאז האביב הערבי, המעמידה את ישראל לצדן של מדינות ערביות רבות השואפות ליציבות במזרח התיכון ומתמודדות עם איומי האסלאם הקיצוני, זיהה שלח הזדמנות לישראל לעצב מחדש את מעמדה במזרח התיכון ובעולם. לטענתו, מדינת ישראל לא תוכל לנצל את ההזדמנות שנקרתה בדרכה ולזכות במקום לגיטימי במזרח התיכון, בהיעדר כל התקדמות בין ישראל והפלסטינים. לטענתו, הפרדות מהפלסטינים היא חיונית לעתיד מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית וכמדינה השייכת למזרח התיכון. מימוש הפוטנציאל של ישראל באזור יתאפשר רק כאשר המחשבה המדינית והביטחונית תהיינה שזורות זו בזו.

לחזק יחסים עם האיחוד האירופי, ולראות בו שותף ולא יריב

ד"ר מאיה שיאון-צדקיהו, נשיאת האגודה הישראלית לחקר האינטגרציה האירופית; מרצה בפורום אירופה, האוניברסיטה העברית

ד"ר שיאון-צדקיהו תיארה את האיחוד האירופי כשותף האסטרטגי השני במעלה עבור ישראל (לאחר ארה"ב), עמו חולקת ישראל תפיסת עולם ערכית, נורמטיבית ומוסרית המושתתת על עקרונות הדמוקרטיה הליברלית. זוהי מערכת יחסים חזקה יותר משיתופי פעולה הצומחים מתוך אינטרסים ונסיבות פוליטיות משתנות, דוגמת אלו שיש לישראל עם כמה ממדינות ערב הסוניות. בנוסף, האיחוד האירופי הוא שותף הסחר הגדול ביותר של ישראל. לדבריה, מדיניות-החוץ של ישראל צריכה לבטא חשיבות זו בהתנהלותה מול האיחוד האירופי, בגישתה כלפיו ובמשאבים המופנים לחיזוק הקשר עמו. שיאון-צדקיהו הצביעה על האתגר ביחסים בין ישראל והאיחוד האירופי, שנובע מהבדל באופן סידור הערכים המשותפים כתוצאה מפרשנות הפוכה לאותם אירועים היסטוריים ומגיאופוליטיקה שונה. בעוד ישראל מקדשת את ערך הביטחון והעצמאות הלאומית, האיחוד האירופי מקדם את ערך השלום והפעולה האזורית המשותפת. הבדלים אלו עומדים בבסיס הביקורת האירופית כלפי מפעל הכיבוש וההתנחלויות הישראלי. ביקורת זו, על רקע ההיסטוריה היהודית הקשה באירופה, מלבה את החשדנות הישראלית בכלל, ושל ממשלות ימין בפרט, כלפי האיחוד האירופי.

המדיניות הישראלית הנוכחית כלפי האיחוד האירופי מאופיינת בניצול הפילוגים הקיימים בתוכו למניעת ביקורת או נקיטת צעדים המופנים כנגד מדיניות ישראל בשטחים. בעשור האחרון התערערו היחסים הפוליטיים עם האיחוד, לצד התקדמות בתחומים אחרים. לאור זאת, הצביעה שיאון-צדקיהו על האינטרס הישראלי הניכר בשדרוג המסגרת ההסכמית בין ישראל והאיחוד האירופי כדי לשפר ולמצות את ההסכמים הכלכליים והפונקציונליים איתו; בחידוש הכינוס השנתי של מועצת ההתאגדות ישראל-האיחוד האירופי (שלא התכנסה מאז 2012), בחיזוק הקשרים עם מדינות הליבה הדמוקרטיות של האיחוד האירופי, דוגמת צרפת וגרמניה; בחיזוק הקשר והקשב לצרכי הקהילות היהודיות באירופה שמאיומות לעיתים על ידי אותם גורמים פופוליסטים שממשלת ישראל בוחרת לאמץ לחיקה; בהפניית משאבים נוספים לחיזוק הקשר עם מוסדות האיחוד; בחיזוק האיחוד האירופי ולא החלשתו, ובהתאם גם הפסקת ההסתה והפעולה כנגדו. היה וממשלת ישראל הבאה תחזור לתהליך המדיני עם הפלסטינים, יש לשקול את הצעת האיחוד האירופי לשדרוג היחסים של ישראל עמו לאחר השגת שלום ישראלי-פלסטיני.

לפתוח במשא ומתן לשלום עם הרשות הפלסטינית זוהיר בהלול, עיתונאי ולשעבר חבר כנסת מטעם מפלגת העבודה

זוהיר בהלול תיאר כיצד ממשלת ישראל מנסה בכל כוחה לבלום את הקמתה של מדינה פלסטינית ולהעלים את הכיבוש ואת הסוגיה הפלסטינית, ואפילו את התקווה לחיי שלום בעתיד. לדבריו, ממשלת ישראל ניסתה למצוא דרכים עוקפות לסוגיה הפלסטינית. בהלול תיאר כיצד נתניהו מנסה "לדלג" מעל לסוגיה הפלסטינית ולרקום קשרים עם העולם הערבי הסוני. לדבריו, ניסיונות אלו עקרים. מה שקיים הם קשרים אינטרסנטיים בין השליטים עצמם, ובוודאי לא שינוי נרחב ביחסים בין ישראל ומדינות ערב. הדרך לקדם את השלום בין ישראל והפלסטינים, ובין ישראל ומדינות ערב, עוברת דרך שיחות ישירות עם הפלסטינים. ממשלת ישראל אפילו מדברת עם החמאס, אך לא עם אבו מאזן, כיוון שבשיחות עם החמאס אין שום "סכנה" שתגיע בשורת השלום. בהלול טען שיש לדבר גם עם החמאס, הואיל ויש הכרח לפתור גם את הבעיה בעזה, שאינה נמצאת רק מעבר לגבול אלא משפיעה על כל הסביבה. יחד עם זאת, הוא הדגיש את הצורך והחשיבות שבחידוש השיחות עם אבו מאזן. לטענתו, קיים חלון הזדמנויות קצר מועד בו אבו מאזן עדיין בשלטון, וזה טוב לישראל, היות ועמדותיו מתונות יותר אפילו מאלו של הפוליטיקאים הערבים בתוך ישראל. על ישראל להיכנס לשיחות עם הפלסטינים כדי לפעול יחד עמם למניעת הדרדרות נוספת ומסוכנת. המשך הכיבוש של העם הפלסטיני והניסיונות להעלים אותו, אינו אפשרי. כמו כן, אין בעצם מצב של קיפאון. המשך המדיניות הקיימת, ללא אלטרנטיבה, תביא את הפלסטינים לפנות לאלימות מתוך ייאוש ורצון לשנות את מצבם. המשך המצב הקיים מביא להשחתת אמות המוסר של החיילים, אשר לא נשלחים לשטחים כדי לשמור על הגבול אלא להטיל אימה, למנוע הסדרה ולקדם סיפוח דה-פקטו של השטחים. יש להפסיק את תהליך הסיפוח ואת הכיבוש, ולמנוע את סבב האלימות הבא ואת הכאוס שיבואו אם לא נשכיל למצוא את הדרך ללבבות של העם הפלסטיני, ולפתוח במשא ומתן ישיר עם הרשות הפלסטינית.

להכיר בצורך להתקדם בתהליך השלום כדי לפרוץ דרך עם מדינות ערב

פרופ' אלי פודה, חבר הנהלה במכון מיתווים; נשיא האגודה הישראלית ללימודי המזרח התיכון והאסלאם; מרצה באוניברסיטה העברית

פרופ' אלי פודה טען כי נתניהו מקדם שיח לפיו יש תהליך נורמליזציה עם מדינות ערב הסוניות גם ללא התקדמות בתהליך השלום עם הפלסטינים, וכי דווקא התקדמות ביחסים עם מדינות ערב תסייע בעתיד לקידום תהליך השלום עם הפלסטינים. הוא הדגיש כי למעשה אין נורמליזציה עם מדינות ערב וכי ההיסטוריה מראה שלא ניתן לנתק את הסוגיה הפלסטינית מיחסי ישראל ומדינות ערב. התקדמות של ממש ביחסי ישראל עם מדינות ערב – שלא לדבר על כינון יחסים פורמליים – לא צפויה להתרחש אלא אם יהיה פתרון, או לכל הפחות התקדמות משמעותית, בפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני. פודה חזר והדגיש כי הסוגיה הפלסטינית עדיין ממלאת תפקיד רגשי ואידיאולוגי בפוליטיקה וברחוב הערביים. שליטי מדינות ערב, שסובלים מבעיות לגיטימציה, מוגבלים ביכולת שלהם לנהל מערכת יחסים גלויה עם ישראל, הואיל והדבר צפוי לעורר התנגדות פומבית. בכל מקרה, הם מקבלים מישראל באופן חשאי את מה שהם צריכים, ולכן אין להם מוטיבציה להתקדם בחשיפת היחסים.

לדבריו של פודה, היחסים בין ישראל ומדינות ערב מאופיינים בחשאינותם, הם מזדמנים, מתקיימים בין הממשלות ולא בין העמים, ומבוססים על התנהלות מול אויבים משותפים ולא על אינטרסים עמקים יותר או ערכים משותפים. ישראל מעוניינת לשנות את אופי היחסים כך שיהיו גלויים יותר, שיתקיימו גם ברמת העמים ולא רק הממשלות, ושהיו חסינים לנסיבות גיאופוליטיות משתנות ומבוססים על מטרות משותפות ארוכות טווח. אולם, כדי להתקדם לכיוון זה, על ישראל להכיר בכך של יחסים בין ישראל ומדינות ערב יש "תקרת זכוכית" שמציב הסכסוך המתמשך בין ישראל והפלסטינים. פודה הזהיר כי לזמן יש משמעות רבה במאמצים ליישוב הסכסוך. ככל שחולף הזמן, הגורמים בישראל שמתנגדים לפתרון הסכסוך מחזקים את אחיזתם בשטחים הכבושים, ואילו חלון הזדמנויות שמספקת היציבות והמתנות של אבו מאזן, שזמנו קצוב, הולך ונסגר. רק פריצת הדרך עם הפלסטינים תפתח את הדרך האמתית, הנכונה והבטוחה לעולם הערבי ולהכרה בישראל כשחקן מזרח תיכוני.

לגוון ולהרחיב שיתופי פעולה אזרחיים גם לנושאים אזרחיים ולצפון אפריקה עינת לוי, חוקרת במכון מיתווים ועוסקת ביעוץ ובפיתוח שותפויות בין ישראל ומרוקו

עינת לוי ציינה שמדיניות-החוץ של ישראל במזרח התיכון מתמקדת בשנים האחרונות בעיקר בנושאים ביטחוניים ובאזור המפרץ. מדיניות זו מניבה הישגים מוגבלים בלבד של שיתוף פעולה, חשאי ברובו, בין מדינאים וגנרלים ולא מעמיקה את היחסים בין העמים. לדבריה, ההתפתחויות האזוריות בשנים האחרונות, מצביעות על כך שכדאי לגוון ולהרחיב את שיתופי הפעולה האזרחיים גם לנושאים אזרחיים, ולהפנות את הקשב גם מערבה אל צפון אפריקה. לוי הציגה את הקשר האזרחי שנרקם בין העמים בישראל ובמרוקו, שבא לידי ביטוי בפעילות משותפת בתחומים כמו תיירות, תרבות ומוזיקה, קולנוע, אקדמיה, ספורט, שימור מורשת יהדות מרוקו, חילופי משלחות וחינוך. ארבעה גורמים עיקריים אפשרו זאת: השינוי הטכנולוגי שהתרחש באזור עם חדירת האינטרנט והרשתות החברתיות, שאפשרו יצירת ערוצי קשר דיגיטליים חוצי-גבולות גיאוגרפיים, היכרות בלתי-אמצעית ושיח משותף בין העמים; התחזקות החברות האזרחיות במזרח התיכון; קשרי תפוצות, דוגמת ההכרה של מרוקו במרוקאים החיים בישראל כתפוצה המרוקאית השנייה בגודלה בעולם; ואפקט ההרגלה, שמשמעו הפיכת היחסים שבין שתי המדינות לעניין שבשגרה באמצעות תנועה אנושית רציפה בין המדינות וסיקורה בתקשורת וברשתות החברתיות. מתוך הניסיון המרוקאי, לוי הציעה חמש המלצות מדיניות לקידום מידי של שיתופי פעולה אזרחיים בין ישראל ומדינות האזור: קידום ערוצי דיפלומטיה תרבותית המבוססים על ערכים וזהות משותפים; טיפוח אפקט ההרגלה; הקמת גוף אזרחי שירכז ויוביל את המגעים האזרחיים בין ישראל למדינות ערב; ניצול הפוטנציאל של מסגרות ופורומים בינלאומיים כמרחב למפגשים, דיאלוג ופעולה משותפת; דיפלומטיה דיגיטלית באמצעות רשתות חברתיות ופלטפורמות אינטרנטיות. שיתוף הפעולה האזרחי שנרקם בין ישראל ומרוקו הוא דוגמה לעומק היחסים שיכולים להתפתח עם מדינה ערבית. לטענת לוי, מימושו של הפוטנציאל האזרחי מותנה ביכולתה של החברה הישראלית להכיר במרכיבים המזרח תיכוניים השוכנים בתוכה, בהכרה של מדינת ישראל בחשיבות הקשר האזרחי, ובמתן משקל גבוה יותר לקידומו בהתנהלות המדינית הישראלית.

להגיע לשלום עם הפלסטינים כדי לממש אינטרסים אסטרטגיים של ישראל ח"כ מרב מיכאלי, מפלגת העבודה; יושבת ראש השדולה לשיתוף פעולה אזרחי

ח"כ מיכאלי הדגישה כי הסכם שלום עם הפלסטינים – בוודאי אם נלווה אליו גם שיתוף פעולה אזרחי – הוא האינטרס הראשון במעלה של ישראל. היא תיארה את ההזדמנות האדירה הטמונה ביוזמת השלום הערבית, אשר אומצה על ידי הליגה הערבית ב-2002 ומאז מאושררת מחדש שוב ושוב על ידי הליגה הערבית למרות השינויים מרחיקי הלכת שהמזרח התיכון עבר מאז. לטענתה, יוזמת השלום הערבית – המבטיחה נורמליזציה עם מדינות ערב תמורת מדינה פלסטינית שתקום על בסיס גבולות 67' עם עקרון של חילופי שטחים, ופתרון מוסכם בירושלים ולסוגיית הפליטים – יכולה וצריכה להוות בסיס למשא ומתן עם הפלסטינים. היא ציינה כי קיים רוב בישראל להשגת הסכם שלום עם הפלסטינים המבוסס על עקרונות אלו. החתירה לכך היא הצעד הנכון מבחינה ציבורית, מדינית, כלכלית וביטחונית כאחד. קיימת גם תמיכה בינלאומית רחבה במהלך שכזה. רבים בישראל מעוניינים בשלום ותומכים בפתרון שתי המדינות, אך מטילים ספק האם זה אפשרי. בדבריה הדגישה מיכאלי כי מהלך שכזה אפשרי בהחלט לנוכח יכולותיה הביטחוניות, הכלכליות והמדיניות של ישראל, וכי מהלך שכזה אף יחזק את ישראל בכל הממדים הללו, כולל בממדים שקשורים לדמוקרטיה וגיבוש זהות. מה שחסר אינה יכולת, אפשרות או הזדמנות, אלא רצון פוליטי. תומכי השלום בישראל צריכים לגייס עוצמה פוליטית ורצון פוליטי, ולהוציא את זה לפועל. זהו הצורך הכי משמעותי לעתידה של מדינת ישראל.